

Дашкевіч В.В., студ. гр. 302 БДУКМ
Навук. кір. – Гулак А.А.,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт

ГАСТРАНАМІЧНАЯ КУЛЬТУРА БЕЛАРУСАЎ У ПАЗААБРАДАВАЙ ЖАРТОЎНАЙ ЛІРЫЦЫ

Жартоўная лірыка – неад’емная і надзвычай цікавая частка вуснай народнай творчасці беларусаў. Яна з’яўляецца сапраўдным скарбам спадчыны і адлюстроўвае вялікі пласт сфарміраваных у народным побыце традыцый, этычных норм і культурных асаблівасцей.

Значную колькасць жартоўнай песні запісалі яшчэ даследчыкі XIX – пачатку XX ст.: П. Бяссонаў, П. Шэйн, Е. Раманаў, М. Нікіфароўскі. У XX ст. на канцэптуальным узроўні асэнсоўвалі семантыку і жанравую разнастайнасць жартоўнай песні В. Бандарчык, Н. Гілевіч, М. Грынблат, А. Фядосік, Г. Цітовіч, І. Цішчанка, В. Ялатаў і інш.

Неабходна адзначыць, што народны побыт, штодзённыя жыццёвыя сітуацыі ў тэкстах жартоўных песень адлюстроўваюцца камічна, часам гіпербалізавана ці гратэскава. У артыкуле намі ставіцца задача высветліць, якія менавіта народныя стравы, традыцыі іх прыгатавання і ўжывання найбольш ярка сімвалізуюць ці падкрэсліваюць камізм сітуацыі.

Вядома, што сфера жыццёвай дзейнасці ў традыцыйным побыце нашых продкаў заўсёды падзялялася на дзве зоны адказнасці: мужчынскую і жаночую. Прыгатаванне ежы і кармленне сям’і было пададказна менавіта жанчыне. У сувязі з гэтым сярод сюжэтаў жартоўнай песні часта сустракаюцца такія, у якіх камізм вобраза скупой або лянiвай жонкі дасягаецца праз гратэскавы паказ яе няўмення ці нежадання варыць есці: *Наварыла буракоў, // Насыпала чарвякоў. // Наварыла гаршок кашы, // Насыпала чорнай сажы* [4, с. 231]; *Ці дасі мне вячэраці, // Мая душачка?!*

На паліцы луста хлеба, // Што мышаня ела, // Пад прыпечкам капустачка, // Што сем дзен калела [4, с. 268].

Адной з традыцый беларускага сялянства падчас сенакосу з'яўлялася ўжыванне мужчынамі-касцамі ежы непасрэдна на полі. Жанчына (жонка або свякруха) абавязкова павінна была прынесці касцу есці. У тэкстах многіх песень пазбаўленне касца-прымака абеду або даванне яму непрыдатнай ежы падкрэслівае яго няўдалае сямейнае жыццё ці няпэўнае сацыяльнае становішча наогул: *Арэ прымак, арэ прымак, на свет паглядае. // А ўсе жонкі абед нясуць, а прымак не мае. // Ой, прынесла яму цешча лебяды без солі, // Нахлябаўся, насярбаўся і сказаў: даволі [4, с. 239].* Прыведзены матыў з'яўляецца вельмі распаўсюджаным. Звернем увагу, што несалёная ежа ацэньваецца як нясмачная, нядобрая ці нават чарадзейская/загавораная: *пасаліўшы, можна есці; яна яго счаравала, нясоленай рыбы абедцаць давала.*

Антанімічнае значэнне адносна солі і недасоленай ежы ў беларускіх жартоўных песнях маюць *бліны, хлеб, пірагі, смятана, мёд і сала*. Яны сімвалізуюць дабрабыт, багацце. Бліны, акрамя гэтага, мелі і прадудыравальную сімволіку і маглі, як лічаць даследчыкі, азначаць сонца. Мучная, мясная і малочная ежа на стале селяніна вымагала вялікай працавітасці і цярдлівасці, таму яна і служыць увасабленнем радасці і поспеху: *Ой, выйду, выйду я на вуліцу, // Сюды-туды гляну: // Адзін мілы нясе бліны, // А другі смятану. // А булачка – да смятанкі, // А блінцы – да шмальцу [4, с. 74]; Стала цешча закуску даваць: // Вот і Цішку – ляпёшку, // І Мікіту – ляпёшку, // І Захарку – ляпёшку... // Ай, Ванюшку – гарачы блін [4, с. 396]; А мой мілы на парог, на парог, // А я яму на талерачку пірог [4, с. 47]* і іншае. Вывучэнне побыту беларускага сялянства паказвае, што асноўнай яго штодзённай ежай з'яўлялася гародніна і ядомыя травы: *буракі, морква, капуста і шчаўе [3, с. 244].* У часы паста стравы з гародніны гатаваліся бяз мяса. Лічылася, што пасная ежа прымушала да смірэння і пакаяння. У некаторых жартоўных творах мінавіта *капуста і буракі*, як сімвалы штодзённасці, мелі значэнне няўдаласці, абыдзёнасці і беднасці: *Навару жа я*

// *Да старому качана з бураком* [4, с.382]. Сінанімічна адносна капусты і буракоў успрымалася і *рэпа*. Калі ў жартоўнай песні падкрэслівалася няўдаласць пэўных абставінаў (злачынства або кродзёж), то гэта гародніна нярэдка маркіруе падобныя абставіны: *Урадзілася рэпка, // Ні густа, ні рэдка. // Павадзіўся вор, вор, // Не чужы жа, свой, свой* [4, с. 391]; *У гародзе рэпка, // Большая націнка. // Ніхто замуж не бярэ, // Бо я сірацінка* [4, с. 72].

Акрамя гародніны штодзённы рацыён селяніна ўключаў стравы са збожжавых культур, якія мелі іншыя (горшыя) смакавыя якасці. У тэкстах жартоўных песень, напрыклад, *пшано* выступае як выражэнне жартоўных ці насмешлівых адносінаў да пэўнага аб'екта: *А я свайму папу // Нажну пшоначкі капу. // Няхай чае, павянчае, Мой мілы, з табою. // А поп не вяпча // Ды за сябе чае* [4, с. 49]. Акрамя гэтага палоць або перабіраць пшано – цяжкі занятак, якім маці магла пакараць дзяўчыну за непаслухмянасць: *Мая маці ні з худа, ні з добра // Заставіла пшонку палоць* [4, с. 56]. Вараны боб або *гарох* – традыцыйная беларуская стравы, часцей за ўсе яе падавалі з салам або цыбуляй. Магічнае выкарыстанне бабоў, гароха або фасолі звязана з глыбока міфалагічнымі ўяўленнямі аб іх як прыстанішчы памерлых душ. Адсюль і выкарыстанне бабовых ў варожбах і пахавальна-рытуальным комплексе. [5, с.48, с. 115]. *Скора ехалі улане // Ўзялі бяду на сані, // А за імі на валох, // Памянялі на гарох* [4, с. 36]. Лічылася, што бабовыя мелі магічную сілу адводзіць зло: *Ой, пасею боб за вадою, // За вадою. // Унадзіўся поп з барадою, // З барадою* [4, с. 45].

Сімвалам любоўнай прываротнай магіі з'яўляецца *рыба*, яна сімвалізуе плоднасць, багацце, з'яўляецца знакам свету мертвых [7, с. 460]. Сувязь з апладняльнай стыхіяй вады робіць яе адным з выразнікаў мыжчынскага пачатку. У беларускім фальклоры часта перадаецца праз рэчыўна-аператыўны сімвал *есці рыбу*, напрыклад: *Эй, Лука мая зяленая, // Рыбка салёная...// На Луку хлопчыкі рыбку пякуць, // Дзевачкам есці даюць* [2, с. 415 – 416]. Лоўля рыбы ў фальклорных тэкстах можа сімвалізаваць эратызм, цяжарнасць, стварэнне сям'і ці любоўнага саюза: *Каля рэчкі я хадзіла,*

малада // Акунечкі я лавіла, малада // Як убачылі тут хлопчыкі // То сказалі маёй матачцы [4, с. 56]. Як налаўлю рыбачкі // Акуня // Ды зазаву ў госцікі // Я кума [4, с. 383]; Ці я ж табе не казалі // Ды й не гаварыла: // Прыйдзі ка мне ўвечары, // Я рыбку варыла [4, с. 74].

Гарэлка мае выразны сімвалагічны статус. Яна належыць да страў, абавязковых у многіх абрадавых комплексах. Гарэлка з'яўлялася адным з асноўных элементаў аграрна-культавых дзеянняў, а таксама дароў, у часы абходных абрадаў [1, с.195]. Значным было яе ўжыванне ў штодзённым жыцці сялянства: *Каб то мне з ранку // Гарэлачкі шклянку [4, с. 323]; Я ў карчомцы была, па тры румкі піла// Ой, не бі ж мяне, пажалей жа ты мяне [4, с.274]; Пілі, пілі ў суботу, // А пранілі ўсю работу. // А піў я ў надзелю, // Прапіў усю надзею [4, с. 325].* З прыведзеных цытат відаць, што носьбіты традыцыі ўсведамлялі яе сацыяльна негатыўны ўплыў.

Такім чынам, у беларускай жартоўнай лірыцы часцей за ўсё ўзгадваецца простая абыдзённая ежа. Гэта абумоўлена менавіта тым, што познетрадыцыйныя жартоўныя песні на бытавую тэматыку не мелі рытуальнага ці сакральнага назначэння. Напрыклад, практычна не сустракаецца ў тэкстах слова «каравай» (абрадавы хлеб вясельнага абраду) або «куцця» (абрадавая страва з пшанічных, ячных ці грэчневых круп, звязаная з ушанаваннем продкаў). Але штодзённая ежа мела пэўнае сімвалагічнае значэнне. Дабрабыт або высокія маральныя якасці чалавека адлюстроўваюцца ў жартоўнай песні праз «добраю» ежу: хлеб, бліны, смятану, мед, каўбасы ці сала. Адносна іх ў антанімічным значэнні выступае дрэнна прыгатаваная ежа, перасоленая, «пустыя» стравы з гародніны або крупы. Такім чынам, можна зрабіць выснову, што беларуская пазаабрадавая жартоўная лірыка не толькі адлюстроўвае асобныя бакі штодзённага жыцця і традыцый ужывання ежы, але і выразна маркіруе сітуацыі камічнага, жартоўнага і сатырычнага.

-
1. Валодзіна, Т. Гарэлка / Т. Валодзіна // Беларускі фальклор : энцыкл. слоўн. : у 2 т. / гал.рэд. Г.П. Пашкоў і інш. – Мінск : Беларуская энцыклапедыя, 2005. – Т. 2. – С. 195.
 2. Дучыць, Л., Санько, С. Рыба / Л. Дучыць, С.Санько // Міфалогія беларусаў : энцыкл. слоўн. / склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. – Мінск : Беларусь, 2011. – С. 415–416.
 3. Вешчарт, Г.Ф. Капуста / Г.Ф. Вешчарт // Этнаграфія Беларусі : энцыкл. слоўн. / гал. рэд. І.П. Шамякін і інш. – Мінск : Беларуская энцыклапедыя, 1989. – С. 244.
 4. Жартоўныя песні / рэд. А.С. Фядосік, Г.І. Цітовіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1974. – 704 с.
 5. Малоха, М. Боб / М. Малоха // Міфалогія беларусаў : энцыкл. слоўн. / склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. – Мінск : Беларусь, 2011. – С. 48.
 6. Песні беларускага народа : метаад. зб. / уклад. і ўступ. арт. І.В. Казакавай. – Мінск : Паркус плюс, 2007. – 68 с.
 7. Швед, І.А. Рыба / І. А Швед // Беларускі фальклор : энцыкл. слоўн. : у 2 т. / гал. рэд. Г.П. Пашкоў і інш. – Мінск : Беларуская энцыклапедыя, 2005. – Т. 2. – С. 461.